

Filozofe un literāte iekšējā trimdā: ieskats Ženijas Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmatas lappusēs

Atslēgvārdi: dienasgrāmata, padomju okupācija, latviešu literatūra, iekšējā trimda, Staļina režīms.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) rok-rakstu krājumā atrodas filozofes, literātes un bibliotekāres Ženijas Sofijas Sūnas-Peņģerotes personālfonds (RXA 236). Tajā ir 96 glabāšanas vienības: galvenokārt lugas (viencēlieni), apcerējumi, esejas par ievērojamiem latviešu un ārzemju kultūras darbiniekiem, korespondence un viena dienasgrāmata, ko filozofe rakstījusi no 1952. gada 1. septembra līdz 1954. gada 26. septembrim. Atteikusies no pastāvīga algota darba okupētās Latvijas iestāžu sistēmā, viņa pilnībā pievērsās kultūras vēstures pētniecībai un rakstniecībai, skaidri apzinoties, ka darbus nebūs iespējams publicēt. Ž. Sūnas-Peņģerotes (1898–1975) dzīves situāciju var raksturot kā “iekšējo trimdu” – tā bija fiziska palikšana dzimtenē, norobežojoties no apkārtējiem politiskajiem, ekonomiskajiem, sociālajiem un kultūras pārveides procesiem. Analizējot Ž. Sūnas-Peņģerotes ierakstus dienasgrāmatā, kā arī izmantojot citus viņas dokumentus, mēģināts atbildēt uz jautājumu – kādi bija Ž. Sūnas-Peņģerotes ieguvumi un zaudējumi, izvēloties neatkarīga rakstnieka ceļu padomju okupācijas pirmajā desmitgadē Latvijā? Viņas biogrāfija ir neliels, bet spilgts fragments latviešu dzīvesstāstu virknē, kas vēsta par indivīda centieniem saglabāt personisko neatkarību komunistiskā režīma apstākļos.

Latvijas iedzīvotāju attieksmē pret padomju okupācijas varu vēsturnieku uzmanību visvairāk saistījuši divi pretstati – aktīva pretošanās un aktīva sadarbība –, jo tiem bija lielākā

nozīme okupētās valsts iedzīvotāju likteņos.¹ Pievērsoties tuvāk iedzīvotāju uzvedībai padomju okupācijas laikā, ieraugāmi daudzi starpstāvokļi, ko dažkārt grūti precīzi nošķirt. Vēsturnieks Hanss Lembergs (*Hans Lemberg*, 1933–2009) uzsver: “Attiecībā uz iedzīvotāju izturēšanos ārvalsts militāras okupācijas apstākļos starp abām galējībām – mērķtiecīgu pretošanos un bezierunu kolaborāciju – pletās un vienmēr pletīsies plašs *ad hoc* pielāgošanās situācijai (tā saukto *attentisme*) spektrs.”²

Viens no starpstāvokļiem, kas ietilpināms “nepakļaušanās” spektrā, bija labprātīga došanās iekšējā trimdā, lai nenāktos iesaistīties okupētās Latvijas sovietizācijā (padomju prakšu un institūciju ieviešanā), kas skāra itin visas nozares.

¹ Viena no jaunākajām kolektīvajām monogrāfijām ir Latvijas Vēsturnieku komisijas sagatavotais sējums: Ščerbinskis, V., Nollendorfs, V. (red.). *The Impossible Resistance: Latvia between Two Totalitarian Regimes 1940–1991*. Rīga: Zinātne, 2021. Pieminams arī apjomīgais Zigmāra Turčinska pētījums: Turčinskis, Z. *Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”: pretošanās padomju okupācijai, 1947.–1954. gads*. Rīga: Latvijas Mediji, 2021.

² Lembergs, H. Kolaborācija kā īstermiņa un ilgtermiņa fenomēns. No: Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī, Rīgā = Occupation, Collaboration, Resistance: History and Perception. Proceedings of an international conference, 27–28 October 2009 in Riga*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2010, 21. lpp.

Literatūrzinātnē termins “iekšējā trimda” pirmoreiz attiecināts uz neebreju izcelsmes rakstniekiem, žurnālistiem, māksliniekiem, kuri palika Vācijā, nākot pie varas Ādolfam Hitleram (*Adolf Hitler*, 1889–1945), taču nesadarbojās ar nacistisko režīmu un tiecās saglabāt individuālo radošo un morālo integritāti.³ Saprotams, ka šis fenomens bija (un ir) novērojams arī citviet valdošo nedemokrātisko politisko režīmu apstākļos, kuros gan cilvēki ir spiesti dzīvot, tomēr nevēlas akceptēt politisko realitāti.

Šajā rakstā ar labprātīgu iekšējo trimdu saprasta fiziska esamība (palikšana) dzimtenē, izvairoties no kontaktiem ar padomju varas institūcijām un amatpersonām. Tā ietver atsacīšanos no pastāvīga darba padomju ideoloģijas propagandas iestāžu sistēmā, samierinoties ar šīs izvēles sekām: materiālu nestabilitāti, pat trūkumu un ierobežotu sociālo kontaktu loku. Iekšējam trimdiniekam – literātam – turklāt jārēķinās, ka nebūs iespējas uzrakstītos darbus publicēt, gūt to vērtējumu literātu vidē un plašākā sabiedrībā. Tā kā rakstniekam nepieciešama zināma auditorija, trimda ir smags pārbaudījums, kas var sagraut personību vai gluži otrādi – kalpot tās pašizgausmei.⁴

Kādi faktori noteica cilvēka izvēli doties iekšējā trimdā? Kāda bija trimdinieka dzīve okupācijas pirmajā desmitgadē līdz Padomju Savienības diktatora Josifa Staļina (*Иосиф Сталин*, 1878–1953) nāvei 1953. gada 5. martā un pēc tam, kad bija vērojama zināma politiskās varas liberalizācija? Kāda bija

iekšējā trimdinieka attieksme pret okupācijas varu, pašredzējums un skatījums uz pasauli, kā veidojās un tika uzturētas attiecības ar līdzcilvēkiem?

Atbildes uz šiem jautājumiem meklējamas trimdinieku privātajos dokumentos: dienasgrāmatās, piezīmēs, nerediģētos un nepublicētos literārajos sacerējumos, korespondencē – materiālos, kas nebija pakļauti padomju cenzūrai.

Par šī pētījuma objektu izraudzīta diplomētas filozofes, literātes un bibliotekāres Ženijas Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmata, kas ietver autores pierakstus par ikdienas gaitām, izjūtām un radošo darbību no 1952. gada 1. septembra līdz 1954. gada 26. septembrim.⁵ Hronoloģiski tā iekļauj Staļina totalitārās varas pēdējos mēnešus un pusotru gadu pēc viņa nāves. Šī dienasgrāmata saista uzmanību ar autores noraidīto izturēšanos pret padomju okupācijas režīmu: aizgājusi no darba valsts iestādē (bibliotēkā) un līdz ar to zaudējusi stabilu iztikas avotu, viņa nepieņēma vakantu kvalificētu amatu piedāvājumus, bet nodevās rakstniecībai, skaidri apzinoties, ka viņas darbus nepublicēs.

Ž. Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmata glabājas viņas personālfondā LNB vienkāršoti apstrādāto rokrakstu krājumā. Personālfondā ir 96 vienības: literāro darbu manuskripti, iestrādņu un piezīmju burtniņņas, klades, korespondence un minētā dienasgrāmata. Tā ir vienīgā personālfondā rodamā dienasgrāmata 61 lapas apjomā (autores pašas numerācijā – 89 lappuses). Teksts rakstīts galvenokārt ar zilu tinti, dažkārt – ar zīmuli. Personu vārdi tajā pasvītroti ar vienu vai divām svītrām,⁶ bet atziņas – ar pārtrauktu līniju. Tas vedina domāt, ka Ž. Sūna-Peņģerote dienasgrāmatu pārslājisusi un, iespējams, izmantojusi savā radošajā darbā,

³ Viens no pirmajiem autoriem, kas izmantoja šo jēdzienu, bija vācbaltu rakstnieks Franks Tiss (*Frank Theodor Thiess*, 1890–1977). Sk. plašāk: Gołaszewski, M. “Intra muros et extra”. Innere Emigration als Problem. Ein literaturwissenschaftlicher Überblick. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2014. Pieejams: <https://wuwr.pl/gwr/article/view/2183/2126> [skatīts 27.02.2023.].

⁴ Speier, H. The social conditions of the intellectual exile. *Social Research*, 1937, Vol. 4, No. 3, pp. 316–328.

⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Dienasgrāmata, 01.09.1952.–26.09.1954. Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB), RXA 236, Nr. 87.

⁶ Ar divām svītrām pasvītrots tikai viens iniciālis “T”. No konteksta noproto, ka tas ir L. Taivāna uzvārda iniciālis.

jo daļa sacerējumu veltīta viņas laikabiedriem, ar kuriem viņa bijusi personīgi pazīstama, piemēram, pedagogiem Jānim Grestem (1876–1951) un Fricim Dravniekam (1873–1967), pedagogam un mācītājam Leonam Taivānam (1896–1965), dzejniekam Atim Ķeniņam (1874–1961) u. c.

Darba mērķis – analizējot Ž. Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmatu, noteikt, kādi bija viņas ieguvumi un zaudējumi iekšējās trimdas situācijā, tādējādi paplašinot izpratni par Latvijas iedzīvotāju dažādo attieksmi pret padomju okupācijas varu. Raksta autore cer rosināt pētnieku interesi arī par citām kultūras personībām, kuras padomju okupācijas laikā apzināti izvēlējās iekšējo trimdu.

Precizējoša informācija par filozofes dzīvi meklēta arī viņas korespondencē un radošo darbu iestrādņēs. Tā, piemēram, Ž. Sūnas-Peņģerotes veidotajā materiālu kopā par L. Taivānu iekļautas viņas piezīmes par 1953.–1964. gadu.⁷

Vispirms – ieskats Ž. Sūnas-Peņģerotes dzīves gaitās līdz atkārtotajai padomju okupācijai.⁸ Viņas vecāki bija sabiedriski aktīvi cilvēki. Tēvs Krišjānis Sūna (1863–1935) – tautskolotājs un ekonomists, māte Alise Sūna (dz. Bange, 1869–1956) – darbojusies Kristīgo sieviešu apvienības valdē, 1929. gadā par sabiedrisko darbību saņēmusi Triju Zvaigžņu ordeni.⁹ Ženija bija otrais bērns ģimenē, dzimusi Siguldā 1898. gada 27. augustā. Pirmos dzīves gadus viņa pavadīja gleznainajā Vidzemes kūrortpilsētā, pēc tam ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur Ženija uzsāka skolas gaitas. Līdz 1915. gadam viņa apmeklēja Ludmilas Tailovas privāto sieviešu ģimnāziju ar krievu mācību valodu.

Sūnu ģimenes dzīves mierīgo ritējumu pārtrauca Pirmais pasaules karš. Ģimene evakuējās uz Krieviju, kur, mācoties F. L. un V. S. Novicku sieviešu ģimnāzijā Lidā (*Лидская частная женская гимназия Ф. Л. и В. С. Новитских*) un pēc tam Petrogradā, Ž. Sūna ieguva vidējās izglītības diplomu.

Pēc ģimnāzijas absolvēšanas Ž. Sūna pabeidza Petrogradas Candra institūta (*Цандеровский институт*) žēlsirdīgo māsu kursus un uzņēmas žēlsirdīgās māsas pienākumus.¹⁰ Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas ģimene atgriezās dzimtenē un Ž. Sūna iesaistījās mātes vadītajā Sieviešu palīdzības korpusā un turpināja žēlsirdīgās māsas darbu Latvijas kara slimnīcā Rīgā. 1919. gada novembrī viņa iestājās jaundibinātās Latvijas Augstskolas Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļā kā hospitante, bet 1920. gada septembrī kļuva par pilntiesīgu studentu. Ž. Sūna mēģināja apvienot studijas ar darbu – 1920. gadā viņa strādāja Izglītības ministrijas Mazākumtautību izglītības pārvaldes Ebreju izglītības nodaļā par tulci, taču šo darbu samērā drīz atstāja. Kā liecina dokumenti, tulka atalgojums bija necilš, bet darba slodze pamatīga, jo līdztekus dokumentu tulkošanai bija jāveic arī darbveža pienākumi. 1926. gada martā Ž. Sūna salaulājās ar diplomēto inženieri ķīmiķi, žurnālistu, mākslas kritiķi Teodoru Visvaldi Peņģerotu (1897–1938). Viņa tēvs Jānis Peņģerots-Svešais (1863–1932) bija pazīstams dārzkopis, literāts, beletrizētu lauksaimniecības padomu grāmatu autors. 1927. gadā Ž. Sūna-Peņģerote absolvēja Latvijas Universitāti, izstrādājot un aizstāvēdama filozofijas kandidāta darbu “Attīstības ideja, viņas rašanās un dažādas interpretācijas filozofijas vēsturē”, taču algota darba gaitas neuzsāka, jo palīdzēja vīram mākslas vēstures pētniecībā, piepeļnīdamās vien ar valodu

⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 345 lpp.

⁸ Ž. Sūnas-Peņģerotes biogrāfiju sk.: Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021, 178.–179. lpp.

⁹ Šmits, P. (red.). *Latvijas vadošie darbinieki*. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 421. lpp.

¹⁰ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA LVVA), 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

mācīšanu. Ž. Sūna-Peņģerote līdztekus dzimtajai latviešu valodai pilnīgi pārvaldīja krievu un vācu valodu un daļēji arī franču un angļu valodu.¹¹ Kā liecina V. Peņģerota biogrāfiskie materiāli, sieva dzīvesbiedram palīdzējusi gan sagatavot dokumentus svešvalodās, gan vākt materiālus rakstiem par dažādiem tematiem u. c.¹² Kopdzīves gados ar viņas vārdu presē publicēti vien daži raksti par Latvijas kultūrvēstures jautājumiem,¹³ kamēr V. Peņģerota publikāciju skaits pārsniedz simtu.¹⁴

Tolaik Ž. Sūnas-Peņģerotes uzmanību saistīja galvenokārt radošu sieviešu un sieviešu – radoša darba iedvesmotāju – likteņi. Ar iejūtību viņa rakstīja par Krišjāņa Valdemāra (1825–1891) dzīvesbiedri Luīzi (dz. *von Ramm*, 1841–1914), kura, būdama turīgu vācu tirgotāju atvase, pretēji ģimenes gribai salaulājusies ar vienkāršas izcelsmes latviešu puisi, palīdzējusi vīram dažādos darbos, tomēr nav atstājusi novārtā savas radošās ambīcijas – rakstījusi un publicējusi prozu, rakstus par ekonomiku un

vēsturi.¹⁵ Ievērojams ir arī viņas raksts “Pirmās latviešu gleznotājas” – ieskats Emilijas Gruzītes (dz. Upīte, 1873–1945), Leontīnes Zēbaueres (1878–?), Emilijas Zeidmanes-Savinas (dz. Liepiņa, 1874–1925), Lilijas Sērmūkšas (1882–?) un Mildas Grīnfeldes (1881–1966) dzīvesstāstos.¹⁶

Ž. Sūnas-Peņģerotes kopdzīve ar V. Peņģerotu nebija viegla. Asā un nepiekāpīgā rakstura dēļ viņam itin bieži nācās mainīt darbavietu, tādēļ ģimenes ienākumi nebija stabili. Viss viņa dzīves saturs bija māksla, uzsvēra rakstnieks Anšlavs Eglītis (1906–1993) apcerējumā par V. Peņģerotu: “Enerģijas daudzums, ko viņš patērēja, darbodamies ar mākslu, gūtie materiālie labumi atradās gluži nesamērīgā attiecībā, un šī ziņā Peņģerots bija īsts ideālists... Kāda šķietami nenozīmīga data vai gadaskaitļa pēc viņš varēja veselām dienām rakties arhīvos vai bibliotēkās, apstaigāt neskaitāmas personas, veidot plašu korespondenci, un viņam neienāca ne prātā nožēlot, ka veltījis tik daudz pūļu, lai sastādītu nelielu rakstiņu no honorāra ar 10, 8 pat 6 santīmi par rindu.”¹⁷ Šie honorāri bija ģimenes galvenais iztikas avots.¹⁸

Pieauga spriedze attiecībās ar V. Peņģerota vecākiem: viņi vēlējās, lai vienīgais dēls pārņemtu saimniecības vadību nesen uzceltajās mājās Kokneses “Atcerēs”, taču Visvaldi lauksaimniecība nesaistīja, tādēļ viņš vecākus apciemoja samērā reti. Ogu lasīšanā vecākiem palīdzēja Ženija, lai arī viņai šis darbs šķita vienmuļš, apnicīgs, garu bendējošs.¹⁹ Pastāvīga klātbūtne vecāku lauku mājās tomēr nebija iespējama, un Visvalža tēvs, strādājot

¹¹ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

¹² Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3. Daļu lietā iekļauto dokumentu rakstījusi Ž. Sūna-Peņģerote.

¹³ Sūna-Peņģerote, Ž. Herders – latviešu tautas dziesmu krājējs. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 7, 50.–51. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Francijas karaļmeitas kāzas Jelgavas pili. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 14, 106.–107. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Filozofa Kanta brālis – Pētera ģimnāzijas rektors. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 15, 9. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre, *Latviete*, 1935, Nr. 3, 43.–46. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Pirmās latviešu gleznotājas: [Emilija Gruzīte, Leontīne Zēbauere, Emilija Zeidmane-Savina, Lilija Sērmūkša, Milda Grīnfelde]. *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.

¹⁴ Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3.

¹⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre, 43.–46. lpp.

¹⁶ *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.

¹⁷ Eglītis, A. Materiāli par Visvaldi Peņģerotu. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka. Anšlava Eglīša fonds, 36, 5.

¹⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls: biogrāfisks tēlojums par Jāni un Visvaldi Peņģeroti. 1957. LNB, RXA 118, Nr. 9, 74. lp.

¹⁹ Turpat, 103. lp.

saimniecībā pāri saviem spēkiem, smagi saslima. 1932. gada novembrī viņš aizgāja mūžībā, dēlam klāt neesot.²⁰ Drīz pēc tam V. Peņģerots zaudēja darbu arī Pieminekļu valdē.

V. Peņģerota nesaudzīgie, atklātie uzbrukumi ievērojamiem māksliniekiem presē un daudzsējumu darbā “Mākslas vēsture” (1934–1936),²¹ kura veidošanā viņš bija iesaistīts, protams, raisīja pretreakciju, aizvien grūtāk bija panākt rakstu publicēšanu. Samezgotās cilvēciskās attiecības, neveiksmes algota darba gaitās, nosliece uz depresiju – galvenie iemesli V. Peņģerota pašnāvībai 1938. gada 1. jūnijā. Ž. Sūnas-Peņģerotes apcerējumā “Tēvs un dēls” par dzīvesbiedru lasāms, ka viņš izdzēris indi un aizmidzis uz mūžu Daugavas krastā.²²

Pēc šīs traģēdijas Ž. Sūnas-Peņģerotes un vīramātes Mades Svīles-Peņģerotes (1864–1953) sakari nepārtrūka, tie turpinājās līdz pat koknesietes nāvei 1953. gadā. Pateicoties vīramātei – vienam no Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) noveles “Purva bridējs” un lugas “Uguni” Kristīnes tēla prototipiem –, viņa iepazinusies ar skolotāju, literātu Jāni Gresti, kura draugi vēlāk kļuva par filozofes galveno patvērumu iekšējās trimdas gados padomju okupācijas laikā.

Pēc vīra nāves, 1938. gada augustā, Ž. Sūna-Peņģerote uzsāka bibliotekāres karjeru. Dažus mēnešus viņa strādāja Rīgas pilsētas 4. un 5. bibliotēkā, bet no 1939. gada janvāra bija Latvijas Preses biedrības darbvede un bibliotekāre Latvijas Rakstu un mākslas kamerā.²³ Pirmajā padomju okupācijas gadā kamerai likvidējoties, Ž. Sūnai-Peņģerotei bija jāmeklē jauns darbs. 1941. gada 6. martā viņa kļuva par Valsts bibliotēkas zinātnisko darbinieci,

jo bija ieguvusi augstāko izglītību. Nacistiskās okupācijas laikā, 1941. gada rudenī, viņa tika pārcelta bibliotekāres amatā.²⁴ Kā padomju okupācijas, tā nacistiskās okupācijas laikā prasības bibliotekāriem bija augstas, turpretī atalgojums – nožēlojams. Tādēļ 1943. gada februārī Ž. Sūna-Peņģerote aizgāja no bibliotēkas un iestājās darbā Vācu militāro grāmatu krātuvē, pēc tam bija kancelejas ierēdne citās nacistiskās iestādēs. 1944. gada augustā viņa evakuējās uz Vāciju, kur dzīvoja pārvietoto personu nometnēs. Pēc gada viņa tomēr atgriezās Rīgā un lūdza Valsts bibliotēkas direktoru Arturu Ģermani (1899–1993) atjaunot viņu darbā bibliotēkā. Sākumā viņa tika iecelta vecākās bibliotekāres amatā, pēc nepilna mēneša paaugstināta par galveno bibliogrāfi un iesaitīta uzziņu-bibliogrāfiskajā darbā.²⁵ 1946. gada aprīlī A. Ģermani atcēla no direktora amata, jo padomju amatpersonu skatījumā bibliotēkas darbinieki bija sabotējuši augstākstāvošo iestāžu rīkojumus.²⁶ Direktora vietu ieņēma bijušais Sarkanās armijas virsnieks Arnolds Rīdzenieks (1902–1991), kurš intensificēja bibliotēkas sovetizāciju. Tāpat kā daudzi citi kolēģi, kas bibliotēkā bija strādājuši pirms otrās padomju okupācijas, Ž. Sūna-Peņģerote dažu gadu laikā tika vairākkārt pārcelta un pazemināta amatā. 1952. gada 19. martā viņa aizgāja no darba bibliotēkā pēc pašas vēlēšanās. Šī izšķiršanās nebūs bijusi viegla, jo tolaik viņas apgādībā bija māte. Tēvs un brālis – advokāts Arsēnijs Sūna (1889–1944) – jau bija miris. Tādēļ Ž. Sūnas-Peņģerotes izjūtas bija pretrunīgas. Viņas pirmajā dienasgrāmatas ierakstā 1952. gada 1. septembrī, nepilnu pusgadu pēc aiziešanas no bibliotēkas, lasāms: “Dārziņā lūdzu, lai ņem mani prom no šejienes. Kroplais vīrs

²⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls, 312. lp.

²¹ Purvītis, V., Peņģerots, V. (red.). *Mākslas vēsture*. 3 sēj. Rīga: Grāmatu draugs, 1934–1936.

²² Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls, 348. lp.

²³ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

²⁴ Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*, 178. lpp.

²⁵ Turpat, 179. lpp.

²⁶ Turpat, 111. lpp.

stāstīja, kā iznīkst ģimenes, izmirst, slikt.”²⁷ Pēc dažām dienām, saņēmusi piedāvājumu kļūt par rēķinvedi, viņa atzina: “Šausminājos, ka būs jāzaudē brīvība. Satiku G. Tas arī tāds pat saules brālis kā es. Cik labi, ka vēl nav jāuzliek uzpurns.”²⁸ Vēl pēc divām nedēļām, kad viņai piedāvāts bibliotekāres amats vecmāšu un feldšeru skolā, viņa apzinājās, ka nāksies kļūt par audzēkņu politisko audzinātāju, un tas viņai nebija pieņemami. Dienasgrāmatā viņa atzina: “To nu nevaru.”²⁹

Dienasgrāmatā nav ne rindas par Staļinu vai padomju okupācijas varu, radot iespaidu, it kā filozofe dzīvotu citā pasaulē, tomēr pastāvošā politiskā vara raisīja smagu, tumšu ēnu pār viņas dzīvi. Materiālās raizes, nereti pat izmisums, kļuva par neatņemamu viņas dzīves pavadoni. Ieraksts dienasgrāmatā 1953. gada 1. janvārī: “Sāku šo gadu gan ar šampanieti, bet – ar 75 rubļiem kabatā. Ir baiga sajūta, lūdzu visu nakti Tēvu, lai palīdz. Šodien jau baznīcā radās tāda kā pašāvēība, lai gan izejas vēl neredzu.”³⁰ Viens no risinājumiem – iepriekšējos gados uzkrāto materiālo vērtību pārdošana. Tomēr arī tā nebija viegla – vispirms bijusi pazemojuma sajūta, noskaidrojot, ko un kā varētu pārdot. Bet, kad tas izdarīts, radusies “liela pateicības izjūta sirdī”,³¹ jo uz kādu laiku atkal bijusi nodrošināta iztika.

Šajā situācijā viņa mēģināja saskatīt pozitīvo. 1953. gada 7. februārī viņa rakstīja bijušajai kolēģei, tuvai domubiedrenei, Latvijas PSR Valsts bibliotēkas darbiniecei Martai Apīnei (1920–1984): “[.] es jau esmu pilnīgi samierinājies un pat atzīstu, ka tā ir labi – atliek vairāk laika darbam”³². Ar

draugu starpniecību Ž. Sūna-Peņģerote tomēr saņēma nelielus tulkošanas darbus, kurus, cik noprotams, veica anonīmi. Galveno uzmanību viņa veltīja latviešu literātu, mūziķu un mākslinieku biogrāfiju pētniecībai, viencēlienu, apcerējumu, eseju rakstīšanai – tas bija viņas patvērums no ikdienas rūpēm³³ un mokošās vientulības.³⁴

Pirmajos padomju okupācijas gados viņas tuvāko draugu pulkā bija skolotājs, literāts, muzeju darbinieks, krājējs Jānis Grete. Pēc J. Grestes aiziešanas mūžībā 1951. gada 2. februārī viņa draugi – sevišķi pedagogs un teologs Leons Taivāns, bibliotekāre, rakstniece Tatjana Rauhingere (pseudonīmi – Jāna Priede, Priedīte, Saiva, Taiva, Toivo, 1907–1974),³⁵ literāts Gotfrīds Ansabergs (1871–1955), pedagogs Indriķis Ansabergs (1886–1971), Fricis Dravnieks – bija nozīmīgs atbalsts Ž. Sūnas-Peņģerotes iekšējās trimdas gados. Radošā darba idejas, palīdzību pētījumos un kultūrvēsturisku materiālu iegūšanā sniedza arī bijušie Valsts bibliotēkas kolēģi, Ž. Sūnas-Peņģerotes domubiedri – Marta Apīne un viņas dzīvesbiedrs, grāmatzinātnieks, ilggadējais Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītājs Aleksejs Apinis (1926–2004). Pēc viņa ierosinājuma tapa viencēliens “Jāņu vabole” par pedagogu, literātu Frici Mālbergu (arī Mālberģi, 1824–1907), tika vākti materiāli darbam par skolotāju, dzejnieku, mūziķi Augustu Kažoku (1863–1893).³⁶ Arī darbam nepieciešamā informācija iegūta galvenokārt Valsts bibliotēkā. No Ž. Sūnas-Peņģerotes un M. Apīnes sarakstes noprotams, ka Ž. Sūna-Peņģerote Apīņus

²⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 17.09.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 1. lpp.

²⁸ Turpat.

²⁹ Turpat, 6. lpp.

³⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 01.01.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 17. lpp.

³¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 06.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 47. lpp.

³² Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 07.02.1953. LNB, RXA 300, Nr. 338, 1. lpp.

³³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.12.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 16. lpp.

³⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 49. lpp.

³⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā. LNB, RXA 236, Nr. 6, 407. lpp.

³⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 08.10.1965. LNB, RXA 300, Nr. 338, 25. lpp.



1 Ž. Sūna-Peņģerote un kādreizējais Valsts bibliotēkas direktors A. Ģērmanis (vidū) J. Grestes piemiņas istabas atklāšanā Rembates astoņgadīgajā skolā 1971. gada 22. augustā. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RXA 356, Nr. 1727.

bibliotēkā apmeklējusi regulāri, kontakti tika uzturēti arī ar vēstuļu starpniecību.³⁷

Agrīnās jaunības gados Ž. Sūna-Peņģerote bija rakstījusi dzeju,³⁸ J. Greste viņu rosināja pievērsties latviešu kultūras vēstures pētniecībai un rakstniecībai. J. Grestes ietekmē viņa nolēma mūsu izcilās kultūras personības atveidot viencēliena lugās. Pirmajā Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēlienā “Saulriets”, kas tapa 1946. gadā, atspoguļots izcilā latviešu rakstnieka Rūdolfa Blaumaņa dzīves noslēgums Takaharju sanatorijā. J. Greste bija lugu paslavējis un aicinājis šāda veida darbu rakstīšanu turpināt.³⁹ Savukārt nākamie darbi veltīti J. Grestem – viencēliens “Rūcošais akmens” un apcerējums “Jāņa Grestes ugunīgais mūžs viņa paša tēlojumā” (abi darbi nedatēti, taču, domājams, uzrakstīti pēc pedagoga nāves). 1

Pēc aiziešanas no Valsts bibliotēkas radošais darbs kļuva intensīvāks un ražīgāks. Tā no 1952. gada septembra līdz 1953. gada septembrim, gada laikā, tapa vairāk nekā desmit viencēlienu, to skaitā par komponistiem Emīlu Dārziņu (1875–1910) un Alfrēdu Kalniņu (1879–1951), latviešu tautasdziesmu vācēju Frici Brīvzemnieku (1846–1907), literātu, skolotāju, mācītāju Juri Neikenu (1826–1868), literatūrvēsturnieku, literatūrkritiķi Teodoru Zeifertu (1865–1929), dzejnieku Frici Bārdu (1880–1919), Jāni Poruku (1871–1911), dramaturgu, režisoru Ādolfu Alunānu (1848–1912).

Literāro darbu pirmvarianti pēc faktoloģiskās informācijas apzināšanas gan bibliotēkās, gan intervijās tapa ļoti ātri – dažās nedēļās. Ž. Sūna-Peņģerote radošo procesu aprakstīja šādi: “Materiālus krāju lielā drudzainībā, liekas, ka nekad nav diezgan, un tad nāk

³⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstules M. Apinei. Rīga, 1953–1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 67 lp.

³⁸ Ar zināmu lepnumu viņa atzina: “Savā laikā Rainis mani nosauca par dzejnieci savā dienasgrāmatā. Vēl jau pati šos titulus neatļaujos lietot.” Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 27.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 29. lp.

³⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule Fricim Dravniekam. Rīga, 12.02.1965. LNB, RX 26; 4, 17, 14. lp.

vēstules. Kā gribētas vēl citas Jūsu
vēstules lasīt.

An atļauju iekratīties Jūsu bi-
bliotēkas materiālos ir bēdīgāk, jo
Egle katru reizi, kad viņam par kādu
mūsu kultūras darbinieku aprašos,
pēcus raustīdams jautā: "Prieks,
kam tad par to rakstīt?" Viņš jau
arī nav vairs nekāds noteicojs bibliu
tekā. Bet es jau neļauju atbaidīties.
Man tik ļoti patīk Jūsu tēva vārdi:
"Kas tas an'is, ko cilvēks nevar"

Jūs šisnījs sveiciens no Taivana.
Mēs abi būtu ļoti priecīgi, ja Jūs mums
katram atbūlīti kādu Jūsu bildīti –
Taivanam mīn albumam, mūsu kultūras
darbiniekam veltītam, bet man, lai
es varētu – labāk rakstīt.

Pajaidām nosūtī Jūs misijonijā-
kos sveicienus. Droši vien drīz atkal
Jūs rakstīs.

Jūs Zēnija Peņģerote

12. febr. 65.
Pen. 15. II. 65.
Atb. 15. II.
65.

Mīlais Dravnieka tēms!

Liels paldies par vēstuli. Bet Jūsu brī-
dinājums, ka par Jūs veltīto ludziņu ne-
vienam nebūs intereses, mani nebaida.
Esmu jau pie tā pieradusi, ka par manām
ludziņām "neinteresējas", bet es jau pie-
deru pie tiem cilvēkiem, kurus Greste
sauca par "ķertiem". Kāts ir eītadi ķerts
un es tajā zinā, ka cešos atveidot
mūsu kultūras darbiniekus.

Pats pirmais viencēliens bij veltīts
Blaušanim un Grestem. Greste pats to
vēl papildināja, ludziņu apzāreja un
noteica, lai tāda veida darbu turpinot.
Pa šiem gadiem tādu darbu ir jau
krietni daudz parādies.

Man saka, ka ar to darot cilvē-
kultūrvēsturisku darbu, jo pie iespējas

14

- 2 Ž. Sūnas-Peņģerotes vēstule F. Dravniekam 1965. gada 12. februārī. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RX 26, 4, 17, 14. lp.

brīdis, kad stāvu šī sakrātā materiāla priekšā un šaubos, ka tīri vai izsamistu – liekas, ka nevarēšu to izveidot lugā. Bet, tikko tas it kā pats no sevis sāk kārtoties ainās, tad mostas liels prieks, tīri vai gavilēt gribas.⁴⁰ Literāro darbu tēmu izvēle šķiet loģiska – tie veltīti izcilām latviešu kultūras personībām, tomēr Ž. Sūnai-Peņģerotei bija savs skaidrojums: "Gribas rādīt mūsu gara vēsturi dzīvās ainās, gribas, nē, tas ir nepareizi, – kaut kas liek man to rādīt."⁴¹ "Vienmēr ir tāda izjūta," viņa

uzsvēra, "ka tas ir mans pienākums par viņiem rakstīt. Par sevi nedrīkstu domāt, lai gan nauda tikai vēl vienam mēnesim."⁴²

Ž. Sūna-Peņģerote centās nesatraukties par to, ka šie kultūrvēsturiskās informācijas piesātinātie viencēlieni paliks nepublicēti. Vēstulē pedagogam F. Dravniekam 1965. gada 12. februārī viņa uzsvēra: "Jūs brīdinājums, ka par Jūs veltīto ludziņu nevienam nebūs intereses, mani nebaida. Esmu jau pie tā pieradusi, ka par manām ludziņām "neinteresējas", bet es jau piederu pie tiem cilvēkiem, kurus

⁴⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 35. lp.

⁴¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.10.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 51. lp.

⁴² Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.09.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 32. lp.

Greste sauca par “ķertiem”.⁴³ 2 Kā liecina dienasgrāmata, patiesībā līdzilvēku viedoklis par daiļdarbiem viņai bija svarīgs. Tikko sace-rējums bija pabeigts, Ž. Sūna-Peņģerote to deva lasīt (vai lasīja priekšā) kādam draugam, lūdzot viņa vērtējumu. Tā 1953. gada jūnijā viņa sāka rakstīt lugu par literatūrkritiķi Teodoru Zeifertu – “Vadītāja roka” (sākotnējais nosaukums – “Vērtētājs”),⁴⁴ jau augusta sākumā darbs šķitis pabeigts.⁴⁵ Vēlāk viņa bija spiesta atzīt: “Man tagad liels kauns par pavisai uzrakstīto “Vērtētāju”. Tikai Zeifertam piegriezta vērība, citi [tēli] neizveidoti. Jāpārraksta viss no jauna.”⁴⁶ Vai šis vērtējums bija veidojies dzejnieka, T. Zeiferta drauga Gotfrīda Ansaberga ietekmē, ar kuru Ž. Sūna-Peņģerote pastāvīgi pārrunāja radošā darba grūtības un kurš arī bija atveidots lugā, nav zināms. Taču 1953. gada 8. septembrī dienasgrāmatā viņa puda prieku par G. Ansaberga labvēlīgo spriedumu par lugas pilnveidoto variantu: “Izlasīju nupat G. Ansabergam savu pārveidoto darbu par Zeifertu “Vadītāja roka” priekšā. Jutu, ka nu tas ir labs, un Ans. man to apstiprināja, pat par pieminekli Zeifertam. [...] Nu ir atkal tāda izjūta, ka velti vis nedzīvoju. Nu ir drosme ķerties pie nākošā darba...”⁴⁷

Ž. Sūnu-Peņģeroti saistīja draudzība ar vēl vienu Ansabergu dzimtas locekli – pedagogu Indriķi Ansabergu, kurš, neraugoties uz aizņemtību, vienmēr atlicināja viņai dažus “mie-ra pilnus brīžus”⁴⁸. Viņš lasīja viņai priekšā savus aforismus, stāstīja par skolotāja darba

problēmām.⁴⁹ I. Ansabergs deva iespēju literātei pārrakstīt lugas ar savu rakstāmmašīnu.⁵⁰ Ž. Sūna-Peņģerote sakārtojusi un pārrakstījusi I. Ansaberga aforismus,⁵¹ diemžēl grāmatā tie nav publicēti.⁵²

Ž. Sūnas-Peņģerotes tuvāko līdzgaitnieku lokā bija T. Rauhingere, kas bija izvēlējusies līdzīgu dzīves ceļu – turpināt radošo darbību, kaut gan Staļina laikā viņai nebija publicēšanās iespēju,⁵³ – varbūt tādēļ, ka 20. gadsimta 30. gados viņa bija vairākus gadus uzturējusies ārzemēs, strādājusi Ēģiptes un Āfrikas pētniecības institūtā Vinē (*Institut für Ägyptologie und Afrikanistik in Wien*).⁵⁴ Turklāt T. Rauhingeres vīru – Austrijas ebreju izcelsmes sociāldemokrātu, grafiķi Georgu Rauhingeru (*Georg Rauchinger*, 1907–2000), kurš 1938. gadā, no nacistu represijām glābdamies, bija pārcēlies uz dzīvi Latvijā, 1941. gadā arestēja Valsts drošības ministrijas pārstāvji un deportēja uz Sibīriju.⁵⁵ Soda no-metnēs G. Rauhingers pavadīja 18 gadus, tikai

⁴³ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule F. Dravniekam. Rīga, 12.02.1965. LNB, RX 26, 4, 17, 14. lp.

⁴⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 14.06.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 26. lp.

⁴⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 09.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 26. lp.

⁴⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 27.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 29. lp.

⁴⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 08.09.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 30. lp.

⁴⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 02.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 33. lp.

⁴⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 02.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 33. lp.

⁵⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 04.04.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 45. lp.

⁵¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apinei. Rīga, 23.07.1965. LNB, RXA 300, Nr. 338, 21. lp.

⁵² Daļa izlasāma pedagoga personālfondā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA). Sk.: I. Ansaberga rokkrasti (citāti, aforismi, horoskops, saraksts, burtnicas-vārdnicas). LNA LVA, 1724. f., 1-vp apr., 3. l.

⁵³ Rakstnieks Jānis Liepiņš (1930–2022) norādījis, ka divi T. Rauhingeres stāsti (“Divi Pēteri” un “Revolūcijas mazmeita”) publicēti Latvijas presē tā sauktā N. Hruščova atkušņa laikā 1957. gadā: Priede, J. Divi Pēteri. *Zvaigzne*, 1957, Nr. 2, 8.–9. lpp. [autores pseidonīms publikācijā – Jana Priede]; Priede, J. Revolūcijas mazmeita. *Bērība*, 1957, Nr. 2, 2.–5. lpp. Sk.: Priede, J. Biezādainis: stāsts [ar Jāņa Liepiņa ievadu]. *Varavīksne*, 1975, 188.–193. lpp.

⁵⁴ Briedis, R. Tatjana Rauhingere. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 458. lpp.

⁵⁵ Vogl, J. Aufbruch in den Osten: Österreichische Migranten in Sowjetisch-Kasachstan. *DÖW Mitteilungen*, 2019, Folge 243, S. 5.

1959. gadā viņam tika atļauts doties atpakaļ uz Austriju.

T. Rauhingerei bija lielāka pieredze rakstniecībā nekā Ž. Sūnai-Peņģerotei. Līdz padomju okupācijai bija iznākušas divas viņas grāmatas: 1938. gadā Valtera un Rapas apgādā – stāsts “Tālais ceļš”,⁵⁶ kas 1939. gadā bija novērtēts ar Jaunatnes Sarkanā Krusta godalgu,⁵⁷ un Anša Gulbja apgādā – stāstu krājums “Purva taka”.⁵⁸ Abām grāmatām bija labvēlīgs kritiķu vērtējums. Erna Freija (1904–1993) teoloģijas žurnālā “Ceļš” atzina, ka maza bērna bēgļu gaitām veltītā prozas darba “Tālais ceļš” “autore labi ir izpratusi mazās meitenes psiholoģiskos pārdzīvojumus un ir pratusi tos labi parādīt dažādo situāciju režģī, nostādot lasītāja priekšā meiteni, kas dzīvo savā iedomātā sapņū un pasaku valstī, kas neļauj saredzēt un saprast kara šausmas un nežēlību”⁵⁹. Savukārt vairāki krājuma “Purva taka” stāsti prozaiķes Irmas Grebzdes skatījumā bija apliecinājuši zināmu T. Rauhingeres literāro briedumu.⁶⁰ Arī J. Greste bija slavējis gan viņas personiskās īpašības – apdāvinātību, inteligenci, morālo skaidrību –, gan viņas darbus, kur spilgti raksturi, krāsas stipras, pat kļiedzošas.⁶¹

Atšķirībā no Ž. Sūnas-Peņģerotes T. Rauhingere nebija gluži bez iztikas avota: pēc aiziešanas no bibliotekāres darba Latvijas PSR Valsts vēsturiskajā bibliotēkā viņa bija kļuvusi par Rīgas autobusu parka bibliotēkas pārzini.⁶² Abas bieži tikās, lielākoties T. Rauhingeres mājās, kur T. Rauhingere lasīja priekšā savus darbus, piemēram, romānu

par izcilo angļu dzejnieku Viljamu Šekspīru (*William Shakespeare*, 1564–1616) – “Bargā mila”. 1952. gada 22. septembrī Ž. Sūna-Peņģerote savā dienasgrāmatā ierakstīja: “Katru reizi, kad viņa lasa savu romānu, man ir tāda izjūta – bija par maz, spilgti redzes tēli, smalki tverti iekšīgi pārdzīvojumi.”⁶³ Dienasgrāmatā viņa atzina T. Rauhingeres literārās meistarības pārākumu, tāpat arī pieņēmumu palīdzēt rakstniecei nopietnu veselības sarežģījumu un sadzīves problēmu pārvarēšanā.⁶⁴ Ž. Sūnas-Peņģerotes draugi arī parūpējās par T. Rauhingeres piemiņas saglabāšanu, kad rakstniece aizgāja mūžībā. Uz viņas kapa tika uzlikts pieminekļis, uzrakstīta viņas biogrāfija, pārrakstīta un apkopota dzeja.⁶⁵

Līdztekus radošajam darbam un komunikācijai ar draugiem par nozīmīgu patvērumu kļuva kristīgā ticība un L. Taivāns, ar kuru Ž. Sūna-Peņģerote bija iepazinusies J. Grestes atceres pasākumā.⁶⁶ Tajā viņa bija lasījusi J. Grestem veltītu lugu, kuru L. Taivāns atzinīgi novērtējis. Viņš uzaicinājis literāti piedalīties dievkalpojumos vispirms Rīgas Jēzus baznīcā. Vēlāk viņa atcerējās, ka baznīcā iegājusi satraukta, jo nebija tajā bijusi vairākus gadu desmitus. Sākumā dievkalpojums garīgu pacēlumu nav raisījis, tas šķitis kā teātra izrāde.⁶⁷ Tomēr Ž. Sūna-Peņģerotei bija piesaistījusi mācītāja L. Taivāna personība: “Vai tad viņš, tik reti inteliģents cilvēks, būtu nodevies – tukšiem māņiem?”⁶⁸ Tādēļ viņa turpināja apmeklēt L. Taivāna vadītos dievkalpojumus un no mācītāja smēlās garīgo spēku un ierosmi darbam. Ž. Peņģerotei garīgi tuvāki bija dievkalpojumi

⁵⁶ Priedite [Priede], J. *Tālais ceļš*. [Stāsts jaunatnei]. Rīga: Valters un Rapa, 1938.

⁵⁷ Egle, K. Godalgas rakstniecībā 1939. gadā. *Grāmatnieks*, 1939, Nr. 1, 10.–13. lpp.

⁵⁸ Priede, J. *Purva taka*. Stāsti. Rīga: A. Gulbis, 1940.

⁵⁹ Freija, E. Bērnu un jaunatnes literatūra. *Ceļš*, 1939, Nr. 2, 134.–135. lpp.

⁶⁰ Grebzde, I. Jaunas stāstu grāmatas. *Daugavas Vēstnesis*, 1940, Nr. 119, 8. lpp.

⁶¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā, 408. lpp.

⁶² Briedis, R. Tatjana Rauhingere, 458. lpp.

⁶³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.09.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 8. lp.

⁶⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 03.03.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 21. lp.

⁶⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apinei. Rīga, 01.06.1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 65. lp. Tā bija pēdējā Ž. Sūnas-Peņģerotes vēstule M. Apinei.

⁶⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 315. lp.

⁶⁷ Turpat, 316. lp.

⁶⁸ Turpat, 317. lp.

“mazajā krēslainā Meža parka baznīcā”, jo tur mācītājs runājis citādi nekā Jēzus baznīcā, viņš atsaucies arī uz pasaules literatūru. “Arī ceļš uz turieni – cauri svinīgi klusajam vai dažkārt vējā šalcošajam priežu mežam, sevišķi ziemā, kad visapkārt mirdzējis sniegs, bijis tīkams.”⁶⁹ 1952. gada 26. decembrī viņa pirmoreiz piedzīvoja kristīgos Ziemassvētkus Mežaparka baznīcā, kur atguva pašāvēību un mieru: “Taivānam bija reti tikama balss, tā vēl ilgi skanēja dvēselē kā mūzikas, kā ērģeļu skaņas... Citu reizi sirdi pārņēma aplaimojoša dzidruma izjūta, – likās, ka esmu pacēlusies saules apmirdzētā kalnā, kur var brīvi elpot un no kurienes uz visu apkārtni atveras plašs, visu ietverošs skats.” Tā bija Ž. Sūnas-Peņģerotes kā ideoloģiskā darbā nesaistīta cilvēka privilēģija – smelties spēku dievkalpojamos, kas citiem varēja maksāt darba zaudējumu.

L. Taivānam Ž. Sūna-Peņģerote veltīja viencēlienu “Mantojums”, kas lielā mērā veidots, izmantojot mācītāja stāstījumu, kā arī autore vērojums.⁷⁰ Ludziņu kā dāvanu Ž. Sūna-Peņģerote bija pasniegusi Ziemassvētkos.⁷¹ Taču sekoja vilšanās – L. Taivāns to pēc kāda laika bija atdevis atpakaļ, kā autorei likās, neapmierināts ar savas personības atainojumu viencēlienā. Arī viņa pati atzina, ka mācītāja portrets darbā bijis pārāk vienveidīgs, jo to pazinusi tikai vienā rakursā – kā mācītāju.⁷²

Tomēr dienasgrāmata un atmiņas par L. Taivānu atspoguļo ne tikai baznīcas spēcinošo iespaidu uz Ž. Sūnu-Peņģeroti, bet vienlaikus arī sarežģītās draudzes locekļu attiecības, ko saindēja nodevība, naidis un dažādi ierobežojumi. Apmelojošu anonīmu vēstuļu dēļ 1953. gada martā L. Taivāns lūdza Ž. Sūnu-Peņģeroti un vēl divas draudzes locekles uz

laiku atturēties no baznīcas apmeklējumiem.⁷³ Pēc nepilniem diviem mēnešiem Ž. Sūna-Peņģerote atkal tika aicināta uz baznīcu, jo anonīmo vēstuļu autore bija atmaskota un vairs nevarēja kaitēt. Filozofe tomēr izjuta rūgtu vilšanos. “Ir taisnība T.,” viņa rakstīja dienasgrāmata, “mēs baznīcā tikai pamirkšķinām Dievam – redzi, es jau eju baznīcā! Tikai koķetējam, bet neatveramies.”⁷⁴ Attiecības ar mācītāju pakāpeniski atkal kļuva ciešākas: L. Taivāns piekrita pavadīt pēdējā gaitā no Kokneses baznīcas uz Ūsiņu kapiem Ž. Sūnas-Peņģerotes vīramāti M. Svili-Peņģeroti.⁷⁵

L. Taivāns spēja atstāt apbrīnojamu, “dzīvinošu iespaidu” arī uz Ž. Sūnas-Peņģerotes māti, kura, cik noprotams no dienasgrāmatas, sirga ar vecuma demenci.⁷⁶ Literātei bija ļauts iepazīt arī viņa vientulību, vājuma brīžus, problēmas ar LELB Virsvaldi un citiem mācītājiem. 1955. gada 30. oktobrī viņa savās piezīmēs ierakstījusi: “Taivāns ir ģēnijs, tikai vēl tausta savu ceļu.”⁷⁷ Jāuzsver, ka mācītājs, aicinādams skatīt dzīvi plašākā perspektīvā, būt kā “saules apmirdzētiem kalniem”, prata noskaņot Ž. Sūnu-Peņģeroti radošam darbam. Zināms, ka viņš augstu novērtējis J. Grestem veltīto lugu “Rūcošais akmens”, kas arī raksta autorei skatījumā ir viens no labākajiem Ž. Sūnas-Peņģerotes darbiem.

L. Taivāns iepazīstināja Ž. Sūnu-Peņģeroti ar komponistu, ērģelnieku Nikolaju Kačalovu (1911–1997). Viņš bija L. Taivāna draugs (Kačalovu un Taivānu ģimenes dzīvojušas viena no otras netālu, Mežaparkā), pēc viņa

⁶⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 317. lp.

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ Turpat, 328. lp.

⁷² Turpat, 318. lp.

⁷³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 19.03.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 21. lp.

⁷⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 22.05.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 23. lp.

⁷⁵ M. Svile-Peņģerote aizmīga mūžīgā miegā 1953. gada 14. jūnijā. Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 13.07.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 24.–25. lp.

⁷⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 18.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 48. lp.

⁷⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 210. lp.

aicinājuma kādu laiku arī Rīgas Jēzus draudzes ērgelnieks.⁷⁸ Nelielajam L. Taivāna draugu pulciņam N. Kačalovs atskaņoja savas kompozīcijas, kas atstāja uz literāti savilņojošu iespaidu.⁷⁹

Šis neoficiālās draugu tikšanās ar nepublicēto darbu lasījumiem, mūzikas atskaņojumiem, pārrunām par mākslu un literatūru gan Ž. Sūnas-Peņģerotes mājās, gan pie citiem viņas draugiem veidoja tādu kā neoficiālu salonu kultūru, kas daļai radošās inteliģences bija vienīgā iespēja iegūt savu darbu cienītājus.

Radošu latviešu kultūras pētniecību Ž. Sūna-Peņģerote turpināja līdz mūža nogalei, gan ne tik intensīvi kā pirmajos iekšējās trimdas gados. Pēc 1954. gada sarakstīti viencēlieni par māksliniekiem Jani Rozentālu (1866–1916), Teodoru Sietiņu (1908–1967), Jāzepu Grosvaldu (1891–1920), Gotfrīdu Ansabergu, Šekspīra lugu tulkotāju, dzejnieku Esenbergu Jāni (1862–1890), dzejnieku, politiķi Ati Ņeniņu u. c.⁸⁰ 1975. gada jūnijā M. Apīnei adresētajā vēstulē viņa rakstīja, ka iecerēts pabeigt vēl kādu pirms 20 gadiem iesāktu darbu, kura dēļ viņa apmeklējusi Valsts bibliotēku.⁸¹ Darba apstākļi gan bijuši visai nelabvēlīgi, jo dzīves novakari Ž. Sūna-Peņģerote pavadīja komunālā dzīvokļa istabiņā, kur nācās samierināties ar trokšņainiem kaimiņiem. Darbs netika pabeigts. Ž. Sūna-Peņģerote ieģrima mūžīgā miegā 1975. gada 30. decembrī.

Personīgās brīvības cena ir augsta. Ž. Sūna-Peņģerote bija spiesta dzīvot ne tikai pastāvīgā trūkumā, viņai nebija iespēju iepazīstināt sabiedrību ar saviem darbiem, lai gūtu pienācīgu novērtējumu. Taču bija arī ieguvumi:

pilnīga brīvība tēmu, atveidojamo personību izvēlē, kā arī darbu satura veidošanā. Tuvākie Ž. Sūnas-Peņģerotes draugi – viņas sacerējumu lasītāji un vērtētāji – turpināja radošo darbu, neraugoties uz vājām darbu publicēšanas izredzēm, ar savu paraugu rosinot izvēlēto ceļu turpināt. Šādā sabiedrībā radošā pilnveide bija iespējama, lielā mērā pateicoties pastāvīgam morālajam un materiālajam draugu atbalstam. Tādēļ filozofes dienasgrāmata beidzas ar optimistisku ierakstu 1954. gada 26. septembrī: “Vai dzīve ir ciņa vai rotaļa... ļaunumam ir tik daudz variantu, vai arī lab[ajam] tādi ir? Ir, jā!”⁸²

Nav vienkārši atbildams jautājums – vai Ž. Sūnas-Peņģerotes ilgstošā iekšējā trimda vairāk nekā 20 gadu garumā atstāja iespaidu uz viņas darbu atpazīstamību plašākā sabiedrībā? Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas publicēts tikai viens Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēliens.⁸³ Vairākas viņai adresētas J. Grestes vēstules iekļautas pedagoga tēlojumu un vēstuļu krājumā “Krist un celties” (1990),⁸⁴ savukārt apcerējums “Trauksmainā māksliniece Emīlija Gruzīte” pirms vairāk nekā desmit gadiem izmantots Paula Bankovska (1973–2020) rakstā par gleznotāju E. Gruzīti.⁸⁵ Tas arī viss, lai gan Ž. Sūnas-Peņģerotes personālfondā ir vairāk nekā pussimts literāru darbu, vairāk nekā puse – viencēlieni. Iespējams, to ceļu pie lasītāja/skatītāja kavē izmantojamības problēmas. Nelielā apjoma dēļ viencēlieni būtu piemēroti skolu dramatiskajiem pulciņiem, taču to saturs ir sarežģīts, jo autore dialogos centusies

⁷⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 305. lp.

⁷⁹ Turpat, 237., 305. lp.

⁸⁰ Bez šiem darbiem, kuri tapuši 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē un 60. gados, ir vēl daudz nedatētu sacerējumu. Acimredzot labojumi tajos veikti vairākkārt ilgākā laika posmā.

⁸¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 01.06.1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 65. lp.

⁸² Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.09.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 61. lp.

⁸³ Sūna-Peņģerote, Ž. Skaistuma meklētājs: viencēliens par Voldemāru Matveju, sarakstīts 1953. gadā. Avots, 1990, Nr. 5, 41.–50. lpp.

⁸⁴ Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Rīga: Zvaigzne, 1990.

⁸⁵ Bankovskis, P. Kaija pie manis saslima. *Rīgas Laiks*, 2009, Nr. 2 (febr.), 44.–51. lpp.

ievīt daudz kultūrvēsturisku faktu. Manuprāt, Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēlieni ir drīzāk lasāmi, ne skatāmi iestudējumos.

Kultūras vēstures pētnieku uzmanību varētu saistīt literātes sacerējumi un viņas veidotās materiālu kopas, kas veltītas Ž. Sūnas-Peņģerotes laikabiedriem, kurus viņa pazinusi

personīgi vai par kuriem ieguvusi informāciju no tuviem līdzgaitniekiem. Viņas dienasgrāmatas, kā arī atmiņu, latviešu kultūras darbinieku biogrāfisko apcerējumu, lugu, eseju lielākā vērtība – kultūras procesu dokumentējums, ievērojamu personību likteņu un rakstura šķautņu izcēlums.

Avoti un literatūra

Nepublicēti avoti

Eglītis, A. Materiāli par Visvaldi Peņģerotu. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka. Anšlava Eglīša fonds, 36, 5.

I. Ansberga rokraksti (citāti, aforismi, horoskops, saraksts, burtnīcas-vārdnīcas). LNA LVA, 1724. f., 1-vp apr., 3. l.

Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224.–225. lp.

Sūna-Peņģerote, Ž. Dienasgrāmata, 01.09.1952.–26.09.1954. LNB, RXA 236, Nr. 63.

Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā. LNB, RXA 236, Nr. 6.

Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63.

Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls: biogrāfisks tēlojums par Jāni un Visvaldi Peņģerotiem. 1957. LNB, RXA 118, Nr. 9.

Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule Fricim Dravniekam. Rīga, 12.2.1965. LNB, RX 26; 4, 17, 14.–15. lp.

Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstules M. Apinei. Rīga, 1953–1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 67 lp.

Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3.

Publikācijas

Bankovskis, P. Kaija pie manis saslīma. *Rīgas Laiks*, 2009, Nr. 2 (febr.), 44.–51. lpp.

Briedis, R. Tatjana Rauhingere. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 458. lpp.

Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021.

Egle, K. Godalgas rakstniecībā 1939. gadā. *Grāmatnieks*, 1939, Nr. 1, 10.–13. lpp.

Freija, E. Bērnu un jaunatnes literatūra. *Ceļš*, 1939, Nr. 2, 134.–135. lpp.

Gołaszewski, M. "Intra muros et extra". Innere Emigration als Problem. Ein literaturwissenschaftlicher Überblick. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2014. Pieejams: <https://wuw.pl/gwr/article/view/2183/2126> [skatīts 27.02.2023.].

Grebzde, I. Jaunas stāstu grāmatas. *Daugavas Vēstnesis*, 1940, Nr. 119, 8. lpp.

Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Rīga: Zvaigzne, 1990.

Lembergs, H. Kolaborācija kā īstermiņa un ilgtermiņa fenomēns. No: Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī, Rīgā = Occupation, Collaboration, Resistance: History and Perception. Proceedings of an international conference, 27–28 October 2009 in Riga*. Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2010, 19.–29. lpp.

Priede, J. Biezādainis: stāsts [ar Jāņa Liepiņa ievadu]. *Varavīksne*, 1975, 188.–193. lpp.

Priede, J. Divi Pēteri. *Zvaigzne*, 1957, Nr. 2, 8.–9. lpp.

Priede, J. *Purva taka*. Stāsti. Rīga: A. Gulbis, 1940.

Priede, J. Revolūcijas mazmeita. *Bērība*, 1957, Nr. 2, 2.–5. lpp.

Priedite [Priede], J. *Tālais ceļš*. [Stāsts jaunatnei]. Rīga: Valters un Rapa, 1938.

Purvītis, V., Peņģerots, V. (red.). *Mākslas vēsture*. 3 sēj. Rīga: Grāmatu draugs, 1934–1936.

Speier, H. The social conditions of the intellectual exile. *Social Research*, 1937, Vol. 4, No. 3, pp. 316–328.

Sūna-Peņģerote, Ž. Filozofa Kanta brālis – Pētera ģimnāzijas rektors. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 15, 9. lpp.

- Sūna-Peņģerote, Ž. Francijas karaļmeitas kāzas Jelgavas pilī. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 14, 106.–107. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Herders – latviešu tautas dziesmu krājējs. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 7, 50.–51. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre. *Latviete*, 1935, Nr. 3, 43.–46. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Pirmās latviešu gleznotājas: [Emīlija Gruzīte, Leontīne Zēbauere, Emīlija Zeidmane-Savina, Lilija Sērmūkša, Milda Grīnfelde]. *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Skaistuma meklētājs: viencēliens par Voldemāru Matveju, sarakstīts 1953. gadā. *Avots*, 1990, Nr. 5, 41.–50. lpp.
- Ščerbinskis, V., Nollendorfs, V. (red.). *The Impossible Resistance: Latvia between Two Totalitarian Regimes 1940–1991*. Rīga: Zinātne, 2021.
- Šmits, P. (red.). *Latvijas vadošie darbinieki*. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
- Turčinskis, Z. *Ziemeļlatgales "Neatkarības vienība": pretošanās padomju okupācijai, 1947.–1954. gads*. Rīga: Latvijas Mediji, 2021.
- Vogl, J. Aufbruch in den Osten: Österreichische Migranten in Sowjetisch-Kasachstan. *DÖW Mitteilungen*, 2019, Folge 243, S. 5.